

مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، سال شانزدهم، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۷، شماره پیاپی ۳۰

بررسی وضعیت شاخص‌های حکمروایی خوب شهری در شهر اراک

سهیلا عسکرزاده اردستانی (دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران)

sohila.askarizadeh@gmail.com

اصغر ضرابی (استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران، نویسنده مسئول)

a.zarabi@geo.ui.ac.ir

مسعود تقوایی (استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران)

m.taghvaei@geo.ui.ac.ir

صص ۳۳۵ - ۳۰۹

چکیده

اهداف: در این تحقیق هدف بررسی حکمروایی خوب شهری به صورت مطالعه موردی در شهر اراک است. این هدف از طریق شش شاخص مشارکت، اثربخشی و کارایی، ثبات سیاسی و مبارزه با فساد، دسترسی به اطلاعات، قانون‌مندی و عدالت اجتماعی مطالعه شده است.

روش: این پژوهش با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از شیوه پیمایشی (پرسش‌نامه) در قالب شاخص‌های حکمروایی خوب شهری انجام گرفته است. جامعه آماری پژوهش را ساکنان شهر اراک در ۵ منطقه آن تشکیل داده‌اند. بر اساس فرمول کوکران حجم نمونه نیز ۳۸۴ نفر تعیین شد. روش تحلیل، کمی و از طریق آزمون آماری و معادلات ساختاری است.

یافته‌ها/ نتایج: نتایج نشان داد که شش شاخص حکمروایی در شهر اراک در وضعیت نامطلوبی قرار دارند. در بین شاخص‌های حکمروایی شهر اراک، شاخص اثربخشی و کارایی با میانگین ۲/۳۶ نسبت به سایر شاخص‌ها بیشترین میانگین یا بهترین وضعیت را دارد. همچنین، دو شاخص مشارکت و دسترسی به اطلاعات در میان مناطق مختلف متفاوت بوده است. در زمینه این شاخص‌ها منطقه یک شهر اراک به نسبت دیگر مناطق کمترین میانگین یا بدترین وضعیت را داشته است. همچنین، نتایج مدل‌سازی معادلات ساختاری نیز بر اساس بارهای عاملی، وزن رگرسیونی و شاخص‌های مختلف

برازش نشان داد که شاخص‌های حکمروایی خوب شهری در شهر اراک در وضعیت نامناسبی قرار دارند و مدل تدوین شده می‌تواند این موضوع را تأیید کند.

نتیجه‌گیری: با توجه به یافته‌ها، شهر اراک در وضعیت نامناسبی از شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری قرار دارد. ادامه این روند نه تنها مشکلات مختلفی را در زمینه مشارکت مردم و تعاملات مختلف برای توسعه شهری به وجود می‌آورد؛ بلکه برنامه‌های گوناگون شهری نیز به جایگاه استاندارد و پایداری منجر نمی‌شوند. بنابراین، مدیران باید به کارگیری شاخص‌های حکمروایی و اهمیت دادن به آن را سرلوحه برنامه‌ریزی برای شهر اراک قرار دهند.

کلیدواژه‌ها: شاخص، حکمروایی خوب، شهر، شهر اراک.

۱. مقدمه

شواهد نشان می‌دهد در حالی که در سال ۱۹۵۰ تقریباً ۲۸ درصد جمعیت جهان در شهرها زندگی می‌کرده‌اند و در حال حاضر نیز بیشتر جمعیت جهان در شهرها زندگی می‌کنند، جهان همچنان با روند روبه رشد شهرنشینی روبه روست؛ به گونه‌ای که تا سال ۲۰۳۰ بیشتر جمعیت جهان در شهرها زندگی خواهند کرد (مورگان^۱، ۲۰۰۳، ص. ۷؛ تقوایی و تاجدار، ۱۳۸۸، ص. ۴۵). این رشد سریع و بی‌رویه شهرها و انبوه جمعیت شهرنشین جهان، بیش از هر زمان دیگری نه تنها معنای هویت شهری و کارکردهای مورد انتظار آن را به‌ویژه در شهرهای بزرگ و مناطق پیرامون آن‌ها تغییر داده است (جیمز^۲، ۲۰۰۵، ص. ۱۱). بلکه مدیریت شهری را به یکی از پیچیده‌ترین و اصلی‌ترین عرصه‌های روابط حکومت و مردم تبدیل کرده است. از سوی دیگر امروزه در دنیا پذیرفته شده است که توسعه پایدار شهرها در صورتی تحقق می‌یابد که اهداف مردم‌سالاری، برابری در خدمات‌رسانی و حفظ محیط زیست با شکل‌گیری مدیریت واحد شهری و با رعایت اصول علوم روز شهرسازی، ترافیک شهری و تقسیم عادلانه منابع و درآمد شهری توأمان دنبال شود (تقوایی و تاجدار، ۱۳۸۸، ص. ۴۵).

1. Morgan

2. James

از این رو تحولات اخیر در ساختار اجتماعی، اقتصادی و فضایی نواحی شهری، با تغییر در شیوه اداره شهرها همراه شده که در متون با تجدید سازمان سیاسی شهرها، این تحول اغلب به‌عنوان حرکت از حکومت به حکمروایی تعریف می‌شود. با شناسایی نارسایی‌های گذشته در فرآیندهای برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه شهری در انگاره‌های جدید توسعه شهری، تأکید بر تمرکززدایی در سطح ملی و تمرکز در سطح محلی، نظام باز و کثرت‌طلبی در جامعه مدنی، اقدامات ابتکاری و تسهیل‌کننده وضع مطلوب، عمل اجتماعی و مشارکت فراگیر است که خود الگوی جدیدی از اداره شهرها با عنوان حکمروایی خوب شهری را شکل می‌دهد (لاله پور، ۱۳۸۶، ص. ۶۰). حکمروایی خوب شهری؛ به معنی شیوه یا سیستم اداره است که در آن مرزها بین سازمان‌ها و بخش عمومی و خصوصی در هم می‌روند و جوهره حکمروایی وجود روابط متعامل بین سازمان‌ها و بخش‌های عمومی و خصوصی است (ملک حسینی و کولایی، ۱۳۹۵، ص. ۴۵).

این الگو در زمان حاضر در مجامع بین‌المللی و محافل کارشناسی تنها راه خروج از بن‌بست فقر و توسعه‌نیافتگی شهرها تلقی می‌شود و مدیریت شهری چاره‌ای جز اجرای آن ندارد؛ زیرا اثر بخش‌ترین، کم هزینه‌ترین و پایدارترین شیوه اعمال مدیریت است. در این راستا شهرها دارای موقعیت ویژه و نیازمند توجه خاص هستند (رهنما، مافی و اسدی، ۱۳۸۹، ص. ۱۹۹) و شهرهای بزرگ با هویتی پیچیده و پویا از شرایط محیط رقابتی موجود متأثراند و دولت‌ها نیز این واقعیت را پذیرفته‌اند که باید این شهرها را برای رقابت در روند جهانی‌شدن، به طور گسترده تجهیز کنند (جاکا^۱، ۲۰۱۶، ص. ۳۴). از طرف دیگر کنشگران شهری که شامل عناصر حکومتی، خصوصی و عمومی هستند، هر کدام به دنبال بیشینه‌ساختن میزان قدرت و نفوذ خود در جامعه هستند. بر حسب میزان قدرت و نفوذ این عناصر می‌توان دو رویکرد حکومت شهری و حکمروایی شهری را تشخیص داد (رهنما و اسدی، ۱۳۸۹، ص. ۱۹۹).

با رشد و توسعه روزافزون شهرنشینی در دهه‌های اخیر در کشورمان، ضرورت اتخاذ رویکردی جدید به مسائل و پیامدهای شهرنشینی لازم و ضروری است (میری، ۱۳۷۷، ص.

1. Jacka

۴۶). نیم‌نگاهی به وضعیت مدیریت شهری و منطقه‌ای در ایران نشان می‌دهد که به دلایلی چون تمرکزگرایی، برون‌زا بودن برنامه‌ها و طرح‌ها و اقتصاد مبتنی بر نفت، مدیریت شهری در سیطره دولت است و مدام از مدیریت یکپارچه و سیستمی فاصله گرفته و در گرداب مدیریت بخشی و سلولی گرفتار آمده و از روند شهرنشینی و مسائل حاصل از این شهرنشینی، عقب مانده و در دیدگاه‌ها و نگرش‌های از بالا به پایین گرفتار شده است (تقوایی و تاجدار، ۱۳۸۸، ص. ۴۶). در ایران شدت روزافزون مقیاس شهرها و محیط‌های پیرامون و گستردگی و پیچیدگی مسائل آن‌ها، همچنین اثبات ناکارآمدی سیستم‌های سنتی تصمیم‌گیری بالا به پایین سبب گرایش به سوی سیستم‌هایی شده است که در آن تصمیم‌های بزرگ و کوچک با اشتراک بین صاحبان منافع اتخاذ شوند. حکمروایی شایسته شهری به دنبال تحقق همین اهداف است (یغفوری، اسکندری ثانی و ارشد، ۱۳۹۵، ص. ۴۱۱).

از این رو اصلاح و بازنگری در نظام مدیریت شهری کشور با تحولات ساختاری و محتوایی دیدگاه‌های نوین مطرح در زمینه مدیریت شهری به طور جدی مورد تأکید بوده و ضمن مطابقت رویکردهای نوین، باید با شرایط و ویژگی‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی حاکم بر شهرهای ایران از رهیافت‌های مؤثر آن در اصلاح و ارتقای نظام مدیریت شهرها استفاده شود. شهر اراک از جمله شهرهای صنعتی است که در یک موقعیت جغرافیایی و طبیعی خاص قرار گرفته است. این شهر از قدیم به‌عنوان یکی از نقاط صنعت خیز کشور مطرح بوده و بسیاری از صنایع را در خود جذب کرده است و در طول این سال‌ها تغییر و تحولات بسیاری به خود دیده است. با توجه به مشکلات خاصی که گریبان‌گیر شهر صنعتی اراک است حل مشکلات آن نیازمند وجود یک ساختار مدیریتی قوی و منسجم با هماهنگی و همکاری تمامی ذی‌نفعان است. در این تحقیق هدف بررسی وضعیت شهر اراک از نظر وضعیت شاخص‌های حکمروایی خوب شهری است. مساله این است که مدیریت و برنامه‌ریزی شهر اراک به‌عنوان یکی از شهرهای صنعتی کشور بر اساس الگوی حکمروایی است یا الگوی حکومتی و از بالا به پایین. در حقیقت الگوی حکمروایی خوب شهری در شهر اراک و در فرآیند برنامه‌ریزی تا اجرا چه جایگاهی دارد و شاخص‌های اصلی این رویکرد در شهر اراک چه وضعیتی را دارا هستند.

۲. پیشینه تحقیق

در قالب جدول ۱، پژوهش‌های مختلف انجام‌شده در ابعاد متنوع حکمروایی خوب شهری بررسی شده است.

جدول ۱- مطالعات صورت‌گرفته در راستای تحقیق

مأخذ: مطالعات نگارندگان، ۱۳۹۷

عنوان	مؤلفین	سال	محتوا/ نتایج
طراحی شاخص‌های مدیریت شهری خوب: اهمیت مشارکت شهروندان و ارزیابی آن در ونکوور بزرگ	کندی ^۱	۲۰۰۶	نتیجه نشان می‌دهد که مشارکت انجمن‌های مختلف و اظهار نظر آزاد آن‌ها در فرآیند انتخاب شهرداران و مقام‌های شهری می‌تواند عامل مؤثر و کارآمدی در زمینه بهبود مدیریت شهری باشد. این روند می‌تواند زمینه‌ساز حکمروایی خوب شهری و بسترهای لازم در این زمینه باشد.
توسعه از طریق حکمروایی خوب: درس برای کشورهای در حال توسعه	اودین و جو یا ^۲	۲۰۰۷	به این نتیجه رسیده‌اند که بدون شاخص‌های کاربردی، حکمروایی خوب مانند قانون‌مداری، صدا و پاسخ‌گویی دموکراتیک، افزایش درآمد سرانه و ارتقای شاخص‌های اجتماعی امکان‌پذیر نیست. بنابراین، باید در هر بخش و سطحی از نهادها و مراکز درگیر با توسعه، این بسترها و ظرفیت‌ها آماده شود تا بتوان به یک مدیریت شایسته و در واقع حکمروایی خوب دست یافت.
حکمروایی خوب در آسیای جنوب شرقی	شنگ ^۳	۲۰۱۰	نتیجه تحقیق او نشان داده که تمرکززدایی در برخی موارد و همچنین خصوصی‌سازی اقتصادی باعث شده که شرایط شهرها بهتر شود و روند پایداری به خود گیرند. در واقع محقق به این نتیجه کلی دست یافته است که تمرکززدایی و خصوصی‌سازی باعث بهبود حکمروایی شهری و کارایی ارائه خدمات عمومی می‌شود.
رهبری خوب شهری و مشارکت جامعه مواد لازم برای حکمروایی خوب	کلوزن ^۴	۲۰۱۳	به این نتیجه رسیدند که چگونه رهبری سیاسی و مشارکت در جامعه، با هم می‌تواند به تصمیم مؤثر قانونی و سیاسی در کمک به ایجاد زمینه حکومت شهری منجر شود. خصوصاً این پرسش مطرح شده است که اگر تعامل بین هر دو ظرفیت افزایش یابد برای حاکمیت محلات خوب است.

1. Kennedy
2. Uddin and Joya
3. Sheng
4. Klausen

ادامه جدول ۱

عنوان	مؤلفین	سال	محتوا/ نتایج
اصول‌های حکمروایی خوب در برنامه‌ریزی فضایی در مقیاس محلی	ویرتودز ^۱	۲۰۱۶	به این نتیجه رسیده است که نیاز به شناسایی فرآیندهای استفاده شده به وسیله دولت محلی برای تسهیلات، مشارکت جامعه محلی در تصمیم‌گیری برنامه‌ریزی فضایی در شهر خودشان یا محله نیازمند است.
بررسی تاثیر حکمرانی خوب در اعتماد شهروندان در پاکستان	یوسف، احسان و آبیذا ^۲	۲۰۱۶	نتایج بیانگر آن است که یک رابطه علی بین حکمروایی خوب و اعتماد شهروندان و یک تأثیر متوسط منفی از اقدامات غیراخلاقی وجود دارد.
حکمروایی خوب و نقش دولت در مدیریت شهرها در ایران	رهنمایی و کشاورز	۱۳۸۹	به نظر آن‌ها گذار از حکومت شهری به صورت متمرکز و سلسله‌مراتبی، ویژگی یافته و حرکت به سوی حکمروایی مطلوب، غیرمتمرکز و مردم‌سالار امری اجتناب‌ناپذیر است. بنابراین، به کارگیری رویکرد حکمروایی خوب و متناسب با بافت فرهنگی، سیاسی و اقتصادی کشورمان، به‌عنوان رویکردی که کشور را بیش از پیش در مسیر توسعه پایدار هدایت خواهد کرد، ضرورت دارد.
بررسی توسعه محله‌های شهری با تأکید بر الگوی حکمروایی خوب شهری (نمونه مورد مطالعه، منطقه ۱۹، شهرداری تهران)	قاسمی کفرودی	۱۳۹۲	نتایج پژوهش نشان می‌دهد که سطح توسعه‌یافتگی محلات و حکمروایی خوب شهری در بیشتر محله‌های مطالعه‌شده از وضعیت مناسبی برخوردار نبوده و رابطه معناداری بین دو متغیر حکمروایی خوب شهری و توسعه محله‌ای وجود دارد و متغیر وابسته متأثر از متغیر مستقل است. همچنین، نتایج نشان می‌دهد که شاخص‌های قانون‌مداری، پاسخ‌گویی، مسئولیت‌پذیری، مشارکت و اجماع‌محوری از مهم‌ترین دغدغه‌های شهروندان برای رسیدن به سطح خوب توسعه محله‌ای در محله‌های مطالعه‌شده بوده است.

1. Virtdues

2. Yousaf, Ihsan and Abida

ادامه جدول ۱

عنوان	مؤلفین	سال	محتوا/نتایج
سنجش عملکرد مدیریت شهری با تأکید بر شاخص‌های حکمروایی خوب شهری (نمونه موردی: شهر یزد)	حیدری	۱۳۹۲	نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که مدیریت شهری عملکرد مطلوبی در زمینه حکمروایی خوب شهری نداشته است. از دیدگاه شهروندان مدیریت شهری در زمینه حکمروایی خوب شهری میانگینی پایین‌تر از حد متوسط داشته است
تحلیل و ارزیابی میزان تحقق‌پذیری حکمروایی خوب شهری در ایران: موردشناسی، شهر کاشمر	ابراهیم زاده و اسدیان	۱۳۹۲	نتایج تحلیلی بیانگر آن است که در سه شاخص اصلی حکمروایی خوب شهری شامل: شفافیت و اطلاع‌رسانی، قانون مداری، و کارایی و اثربخشی، نتیجه از پایین بودن میزان تحقق حکمروایی خوب شهری در شهر کاشمر حاکی است. در نتیجه حکمروایی خوب شهری، از طریق همکاری متقابل شوراهای اسلامی شهر، دولت و مردم عملاً تحقق نیافته است.
مطالعه تطبیقی شاخص‌های حکمروایی خوب شهری در کلان شهرهای ایران	اجزاء شکوه ی، رهنما و گوهری	۱۳۹۳	نتیجه تحقیق آن‌ها نشان داد که مدیریت شهری در ایران مدیریت واحدی نیست و اداره‌کنندگان شهر مشتمل بر نمایندگان دولت و مردم هستند. این نوع مدیریت متفرق سبب دوباره‌کاری، انجام کارهای موازی و گاهی از بین رفتن سرمایه‌های عمومی، ایجاد تشکیلات عریض و طویل دیوانی، ایجاد اصطحکاک و برخورد ادارات، ناهماهنگی در انجام وظایف و عدم مسئولیت‌پذیری می‌شود.
تحلیل وضعیت حکمروایی خوب شهری در مناطق دو و چهار شهر کرمان	باغلی	۱۳۹۴	در پژوهش خود نشان داد که مدیریت شهری در زمینه حکمروایی خوب شهری عملکرد مطلوبی نداشته است و از دیدگاه شهروندان مدیریت شهری در زمینه حکمروایی میانگینی پایین‌تر از حد متوسط داشته است و تنها در زمینه شاخص مشارکت کمی وضعیت مناسب بوده است.

نتیجه‌گیری از پیشینه تحقیق نشان داده است، در بیشتر پژوهش‌ها تأکید بر تمرکززدایی مدیریت و هماهنگی بین سازمانی، قانون‌مداری سازمان‌ها، جلوگیری از دخالت گروه‌های غیررسمی در مدیریت شهری، افزایش روحیه مسئولیت‌پذیری و پاسخ‌گویی مسئولان شهری مطرح شده است که می‌تواند نقطه قوت تمام پژوهش‌ها باشد؛ زیرا موجب می‌شود نقش سازمان‌های مدیریتی و دولت‌ها از یک نقش تصدی‌گر به نظارت‌کننده و هماهنگ‌کننده امور تغییر یابد و به سمت اجرایی شدن حکمروایی خوب شهری نزدیک شود؛ ولی نقطه ضعف در ارائه راهکارهای کلی است. نکته دیگر در این مطالعات این است که در هر مدیریت شهری که بحث حکمروایی و شاخص‌های آن مورد تأکید بوده است، موفقیت‌های بیشتری را می‌توان مشاهده کرد. در پژوهش حاضر سعی خواهد شد که شاخص‌های حکمروایی خوب شهری در شهر اراک بررسی شود. تفاوت تحقیق حاضر با دیگر تحقیقات در مواردی از جمله شهر مطالعه‌شده، تأکید بر شاخص‌های حکمروایی با نمود ذهنی، مقایسه مناطق مختلف شهری، تعیین شاخص‌های ضعیف و استفاده از روش‌شناسی معادلات ساختاری است (جدول ۱).

۳. روش شناسی تحقیق

۳.۱. روش تحقیق

روش تحقیق با توجه به ماهیت آن توصیفی - تحلیلی و از نظر هدف کاربردی است. جامعه آماری این پژوهش را شهروندان شهر اراک در پنج منطقه شهری آن تشکیل می‌دهند که طبق آمار سرشماری نفوس و مسکن ۱۳۹۵ بالغ بر ۵۷۱۰۶۸ نفر است. با توجه به حجم بالای جامعه پژوهش‌شده و از آنجا که محدودیت‌های بسیاری از جمله محدودیت زمانی، مکانی و هزینه‌ای در تکمیل پرسش‌نامه وجود داشت، نسبت به تعیین حجم نمونه از طریق فرمول کوکران^۱ اقدام شد. حجم نمونه ۳۸۴ نفر محاسبه شد. در این فرمول، $n =$ حجم نمونه؛ $Z =$ مقدار آماره توزیع نرمال استاندارد ۱/۹۶؛ $d =$ دقت احتمال مطلوب (۰/۱)؛ $N =$ تعداد اعضای کل جامعه (تعداد نفر ۵۷۱۰۶۸)؛ $p =$ احتمال وجود صفت (۰/۵) و $q =$ احتمال عدم

1. Cochran

وجود صفت (۰/۵). ابزار اصلی پژوهش، پرسش‌نامه محقق‌ساخته است. برای تکمیل پرسش‌نامه در سطح مناطق نیز از روش نسبت جمعیتی استفاده می‌شود؛ یعنی به نسبت جمعیت هر منطقه، تعدادی پرسش‌نامه تکمیل شد (منطقه یک: ۱۱۰۶۲۷ نفر و تعداد پرسش‌نامه برابر با ۷۴؛ منطقه دو: ۱۱۴۶۵۲ نفر و تعداد پرسش‌نامه برابر با ۷۷؛ منطقه سه: ۱۱۵۷۲۴ نفر و تعداد پرسش‌نامه برابر با ۷۹؛ منطقه چهار: ۱۱۴۶۶۱ نفر و تعداد پرسش‌نامه برابر با ۷۷؛ منطقه پنج: ۱۱۵۴۰۴ نفر و تعداد پرسش‌نامه برابر با ۷۷). روایی پرسش‌نامه از طریق توزیع آن در سطح اساتید و نخبگان آشنا به موضوع و پایایی آن نیز از طریق تکمیل ۳۰ پرسش‌نامه و میزان آلفای کرونباخ شاخص‌های مختلف بیشتر از ۰/۷۰ به دست آمد. در نهایت داده‌ها پس از جمع‌آوری با استفاده از نرم‌افزار آماری SPSS و AMOS پردازش و تحلیل شدند. برای تحلیل داده‌ها از آزمون‌های آماری، میانگین، تحلیل واریانس (آنووا)، توکی، همبستگی، رگرسیون و همچنین روش مدل‌سازی معادلات ساختاری استفاده شده است. در جدول شاخص‌های اصلی و برخی گویه‌های مربوط به هر شاخص ارائه شده است (جدول ۲).

جدول ۲- شاخص‌های اصلی پژوهش

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۷

شاخص	گویه (برخی گویه‌ها جهت نمونه)	آلفای کرونباخ
مشارکت	میزان مسئولیت‌پذیری، همکاری با جوانان در شکل‌گیری تشکل‌های مردمی غیردولتی، آگاهی شهروندان، جلب مشارکت مردم از طریق تشکیل و فعالیت شوراهای محلی مناطق، همکاری شهروندان در تصمیم‌گیری‌های شهری، نقش مردم در اجرای طرح‌های توسعه شهری، مشارکت در سرمایه‌گذاری‌های اقتصادی محله و غیره.	۰/۷۳
اثربخشی و کارایی	تنوع و دامنه خدمات شهری، اطلاع از آخرین دستاوردهای تحقیقی و معرفی نوآوری‌ها، خصوصی‌سازی ارائه خدمات شهری، استفاده بهینه از منابع در جهت ارائه خدمات، مدت زمان اجرای طرح‌ها، تأمین نیاز خدماتی شهروندان و غیره	۰/۸۴

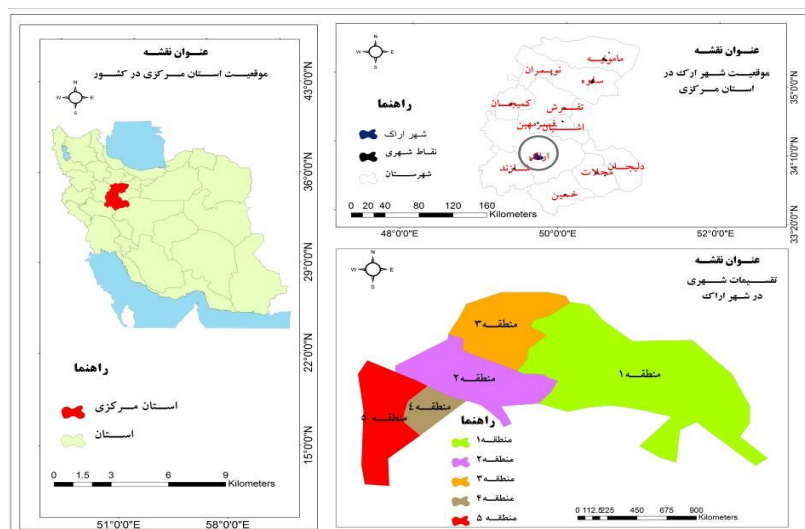
ادامه جدول ۲

شماره	گویه (برخی گویه‌ها جهت نمونه)	شاخص
۰/۸۱	نماینده‌گی محلی برای بازرسی ارائه گزارش فساد، افشای درآمد/ دارایی مقامات محلی و بستگان آن‌ها قبل از تصدی شغل، فامیل‌گرایی در مدیریت شهری، مجازات‌های سنگین برای مسئولین مفسد در ادارات مربوطه، توجه به شایسته‌سالاری در انتخاب مسئولین، تصدی‌گری مدیران شهری براساس ضابطه‌مندی و غیره.	ثبات سیاسی و مبارزه با فساد
۰/۷۶	گردش آزاد اطلاعات و سهولت دسترسی به آن، روشن بودن اقدامات و آگاهی مستمر شهروندان از روندهای موجود، انتشار رسمی (قراردادها و مناقصه‌ها، بودجه‌ها و حساب‌ها)، اعلام عمومی طرح‌ها و برنامه‌های توسعه شهری، دسترسی به سیاست‌های درآمدی و هزینه مدیریت شهری، دسترسی به هزینه‌های کارهای انجام شده و غیره.	دسترسی به اطلاعات
۰/۸۲	میزان آگاهی شهروندان از قوانین و مقررات توسعه شهری برای رعایت آن‌ها، تناسب قوانین با مسائل شهری موجود، وجود قوانین کارآمد، پاسخ‌گویی قوانین شهری حال حاضر به نیازها، احترام به قوانین از طرف مدیران، قوانین انتخاب شده متناسب با نوع خدمات و امکانات و غیره.	قانون‌مندی
۰/۷۹	توزیع یکسان خدمات در سطح شهر، ایجاد فرصت‌های مناسب برای همه شهروندان در زمینه ارتقای وضعیت رفاهی، عدالت در ضوابط منطقه‌بندی و مقررات شهرسازی، مقابله یکسان با فعالیت‌های غیرقانونی، وجود منشور شهروندی (حق دسترسی به خدمات اولیه) و غیره	عدالت اجتماعی

۲.۳. معرفی محدوده مورد مطالعه

شهر اراک به‌عنوان مرکز شهرستان اراک و استان مرکزی در فاصله ۲۸۰ کیلومتری از پایتخت کشور واقع شده است. اراک در محل تقاطع چهار محور ارتباطی اراک- فرمهین، اراک- بروجرد، اراک- خمین و اراک- قم واقع شده است. گذر شبکه راه آهن سراسر تهران - جنوب از محدوده شهر اراک باعث به وجود آمدن گره مواصلاتی بین شرق - غرب و شمال - جنوب شده است که همین امر در رشد و توسعه فضایی و الگوی گسترش شهر

اراک نقش بسزایی داشته است. شهر اراک از پنج منطقه شهری تشکیل شده است. بر اساس سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵، تعداد خانوار این شهر برابر با ۱۶۹۱۲۸ خانوار و جمعیت آن نیز بالغ بر ۵۷۱۰۶۸ نفر بوده است. (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵).

شکل ۱- موقعیت جغرافیایی شهر اراک و تقسیمات آن بر اساس مناطق پنج‌گانه
 مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۷

۴. مبانی نظری تحقیق

۴.۱. حکمروایی خوب شهری

بانک جهانی اصطلاح حکمروایی خوب شهری را اولین بار وارد گفتمان توسعه کرد (سدشویا^۱، ۲۰۰۸، ص. ۷). و سپس از طریق نهادهای بین‌المللی توسعه، همانند بانک توسعه آسیا در سال ۱۹۹۵، صندوق بین‌المللی پول ۱۹۹۶ و برنامه توسعه سازمان ملل متحد در سال ۱۹۹۷ به جریان عادی ادبیات موجود تبدیل شد (رابرتس، رایت و اونیس^۲، ۲۰۰۷، ص. ۹۷۰).

1. Sadashiva
 2. Roberts, Wright & O'Neill

از دیدگاه مرکز اسکان بشر سازمان ملل متحد^۱، حکمروایی خوب شهری به ما اجازه می‌دهد تا مفهوم شبکه‌سازی (ایجاد ارتباط) یک شهر با شهرهای دیگر یا با فعالین عمده‌ای از قبیل شرکت‌ها، اتحادیه‌های کار و مؤسسات تجاری و همچنین با سایر دولت‌ها را بشناسیم. این مرکز تعدادی شاخص شبکه‌سازی از جمله شبکه‌های درون‌شهری، منطقه‌ای و بین‌المللی و نیز تبادل افکار و همکاری‌های تکنولوژیکی را پیشنهاد می‌کند. از این دیدگاه مهم‌ترین شاخص‌هایی که می‌تواند در ایجاد تغییرات پویای حکمروایی در سطح محلی (شهری) استفاده شود؛ عبارتند از: رضایت مصرف‌کننده، شفافیت رویه‌های مربوط به مناقصه‌ها و مزایده‌های خدمات شهری، درصد جمعیت فعال در عرصه خدمات‌رسانی و دسترسی عموم به مراحل چرخه سیاست‌گذار (کافمن، لاتیر و مسترازی^۲، ۲۰۰۴، ص. ۸).

حکمروایی خوب شهری، کیفیت روابط میان حکومت و شهروندان است. حکمروایی مطلوب شهری، حاکی از آن است که همه شهروندان، اعم از فقرا و گروه‌های به حاشیه رانده شده، این حق را دارند که ۱- به صورت مستقیم یا غیرمستقیم در تصمیم‌گیری‌هایی که زندگی و معیشت آن‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد، مشارکت داشته باشند. ۲- سهم آن‌ها در توسعه شهری به رسمیت شناخته شود، حتی اگر این کار از طریق بخش‌های غیررسمی صورت بگیرد. ۳- در مزایا و منافع که از طریق توسعه شهری ایجاد می‌شود سهم شوند؛ مزایایی همچون دسترسی به خدمات و زیرساخت‌های شهری و زمین برای ساخت مسکن (شنگ^۳، ۲۰۱۰، ص. ۱۳۴). مفهوم حکمروایی خوب شهری، جزء مفاهیم هنجاری بوده و می‌تواند به‌عنوان الگوی عملکردی استفاده شود. این حکمروایی می‌تواند به‌عنوان جستجوی راه‌حلی باشد که از طریق مذاکراتی که با استفاده از روش‌های متعدد و نیز درگیری بازیگران بخش رسمی (دولتی) و غیررسمی (خصوصی) به دست آید. حکمروایی خوب شهری همچنین به‌عنوان یک مفهوم بنیادی با هدف بهبود مهارت‌های اداری و بهره‌وری، شفافیت مبارزه با فساد و افزایش پاسخ‌گویی مقامات شهری برداشت شده است.

1. United Nations Organization
2. Kaufmann., Leautier & Mastruzzi
3. Sheng

(کداگو^۱، ۲۰۱۰، ص. ۱). حکمروایی خوب شهری باید نسبت به روندهای تغییر در شهر پاسخ‌گوتر باشد، اقداماتش با مسائل شهری و تحول آن‌ها متناسب‌تر باشد، نسبت به اجتماع مسئول‌تر و پاسخگوتر باشد و به‌عنوان بخش مهمی از نظام یادگیری اجتماعی بهتر عمل کند و سرانجام نقش مهمی در پیش‌بینی، کشف و استقبال از آینده ایفا کند. این فرآیندها به وجود شبکه ارتباطات در داخل سازمان‌های رسمی حکومت و نظام‌های برنامه‌ریزی آن و همچنین شبکه ارتباطات میان آن سازمان‌ها و اجتماع و نظام‌های شهری آن بسیار متکی است (برکپور و اسدی، ۱۳۸۸، ص. ۳۷).

۲.۴. شاخص‌های حکمروایی خوب شهری

شاخص‌های حکمروایی مانند مفهوم آن با تعبیرها و تعریف‌های گوناگون از طرف نویسندگان و صاحب‌نظران مختلف همراه بوده است. کافمن^۲ و همکارانش در بانک جهانی برای بیان حکمروایی شش شاخص حق اظهارنظر و پاسخ‌گویی، ثبات سیاسی، حاکمیت قانون، کنترل فساد، کیفیت بروکراسی و اثربخشی دولت را بیان کردند (مبارک و آذریپوند، ۱۳۸۸، ص. ۱۸۵). کتاب سفید اتحادیه اروپا پنج اصل را مشخص کرده که حکمروایی خوب را مشخص می‌کند: گشادگی و بی‌پردگی، مشارکت، پاسخ‌گویی، کارایی و همبستگی. اشترن^۳ معیارهای سنجش حکمروایی خوب را به این شرح برمی‌شمارد: پاسخ‌گویی و محاسبه‌پذیری، شفافیت، قانون‌مندی انتخاب رهبران سیاسی و وجود ساختارهای قانونی برای پشتیبانی شهروندان در مقابل اقدامات استبدادی (کاظمیان، ۱۳۸۶، ص. ۳۵).

مشاهده می‌شود که محققان و مراکز علمی مختلف هر کدام ویژگی‌های خاصی را برای حکمروایی خوب در نظر گرفته‌اند؛ اما در مورد شاخص‌ها، آنچه اکنون عمومیت بیشتری داشته و روی آن اجماع بیشتری وجود دارد، شاخص‌هایی است که سازمان ملل آن‌ها را معرفی کرده که به تفصیل در زیر بیان شده است.

۱- مشارکت: این شاخص به صورت گسترده‌ای به‌عنوان یکی از ابعاد اساسی حکمروایی مطلوب شهری پذیرفته شده است. آمارتیا سن آن را توانایی مردم برای دگرگونی واقعیت از

1. Kadago
2. Kaufmann
3. Eshteren

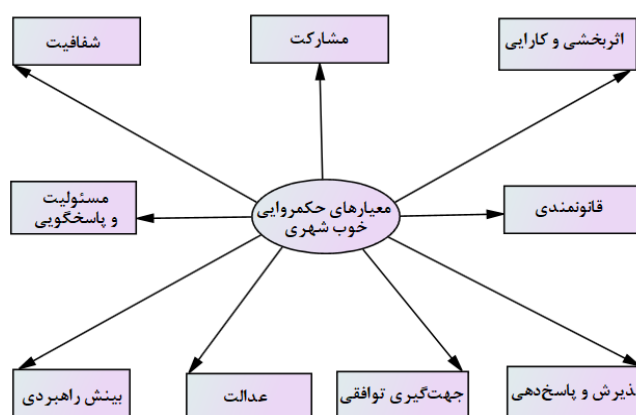
طریق تغییر اجتماعی می‌داند. ۲- اثربخش و کارایی: حکمروایی خوب به مفهوم آن است که فرآیندها و مؤسسات، نتایجی را ارائه کنند که نیازهای جامعه را برآورده سازند و در کنار آن به شکل بهتری از منابع بهره‌برداری کنند. ۳- شفافیت: این معیار بر مسئول بودن و به‌عبارتی، حساب پس دادن مسئولان و تصمیم‌گیران در قبال شهروندان استوار است. ۴- قانون‌مندی: کنش‌های بازیگران اجتماعی در سطوح مختلف نیازمند تسهیم منافع حاصل از مصرف منابع است. در جوامع بزرگ شهری شده، به چهارچوب‌های قانونی مطلوب به‌خصوص قوانین حقوق انسانی نیاز است. همچنین، لازمه برقراری حکومت قانون در متن روابط بازیگران، حکمروایی مطلوب شهری است (استیوارت^۱، ۲۰۰۶، ص. ۲۰۱). ۵- مسئولیت و پاسخ‌گویی: پاسخ‌گویی یک امر حیاتی برای مسأله حکمروایی شایسته است، نه تنها نهادهای دولتی بلکه بخش خصوصی باید نسبت به عموم مردم پاسخ‌گو باشند. به طور کلی یک نهاد نسبت به کسانی که در ارتباط مستقیم با تصمیمات آن قرار دارند، پاسخ‌گو خواهند بود. ۶- پذیرش و پاسخ‌دهی: این معیار دو نکته مکمل هم را در بر می‌گیرد. مسئولان شهری باید هم نیازها و خواسته‌های شهروندان را دریابند و بپذیرند و هم نسبت به آن واکنش و پاسخ مناسبی از خود نشان دهند. بنابراین، هم‌سویی با خواسته‌های شهروندان و اقدام مسئولان ضروری است. ۷- جهت‌گیری توافقی: شهر عرصه گروه‌ها و منافع مختلف و گاه در حال ستیز با یکدیگر است. منظور از اجماع‌سازی، تعدیل و ایجاد توافق منافع مختلف است. این کار مستلزم وجود ارتباط و تلاش مشترک میان سازمان‌های دولتی، شهروندان و سازمان‌های غیردولتی است. ۸- عدالت: این شاخص توزیع مجدد ثروت و امکانات شهری با مشارکت و تأثیرگذاری فقرای شهری است. عدالت به معنی بیطرفی در فرآیند تصمیم‌گیری است. ۹- بینش راهبردی: حکمروایی می‌تواند به‌عنوان نتیجه کارآمدی نهادهای یک اجتماع به نظر آید. اگر نهادها مناسب و مؤثر باشند، نتیجه حکمروایی باید خوب باشد (گانی و دانکن^۲، ۲۰۰۷، ص. ۳۶۹).

با توجه به شاخص‌های یادشده، چنین می‌نماید که حکمروایی خوب، ویژگی برجسته حکومت‌های دموکراتیک است و بدون دموکراسی، حکمروایی خوب تحقق نمی‌یابد. امروزه

1. Stewart

2. Gani and Duncan

شاخص‌های نرم؛ مانند پاسخ‌گویی، کارآمدی، مسئولیت‌پذیری، به دست آوردن رضایت عمومی، کیفیت زندگی، کسب اطلاعات در ارتباط با حکمروایی خوب، مورد تأکید است. حکمرانی خوب به افزایش اعتماد شهروندان به دولت و رضایت عمومی می‌انجامد (سردارنیا، ۱۳۸۸، ص. ۱۳۶).

شکل ۲- شاخص‌های حکمروایی خوب شهری

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۷

۵. یافته‌های تحقیق

در این پژوهش بر روی ۶ شاخص حکمروایی تأکید شده است. این شش شاخص عبارت‌اند از: مشارکت، اثربخشی و کارایی، ثبات سیاسی و مبارزه با فساد، دسترسی به اطلاعات، قانونمندی و عدالت اجتماعی. دلیل اصلی انتخاب این شاخص این بوده است که اولاً این شاخص‌ها از مهمترین آن‌ها هستند و در بیشتر تحقیقات تأکید شده‌اند. دوماً بررسی وضعیت مدیریت شهر اراک بر اساس همین ۶ شاخص نیز با توجه به محدودیت‌های تحقیق کفایت می‌کند. از ۳۸۴ شهروند پرسش‌گری شده، ۶۳ درصد را مردان و ۳۷ درصد را زنان تشکیل داده‌اند. از نظر سنی بیشترین افراد را گروه سنی ۵۰-۴۱ سال با ۶۴/۳ درصد تشکیل می‌دهند و از نظر تحصیلات نیز ۲/۱ درصد بیسواد، ۱/۲ درصد ابتدایی، ۲۲/۴ درصد متوسطه و ۷۳/۴ درصد افراد دارای تحصیلات دانشگاهی (۲۵ درصد فوق دیپلم، ۲۳/۴ درصد لیسانس،

۲۵ درصد کارشناسی ارشد و بالاتر) بوده‌اند. به لحاظ وضعیت اشتغال، ۳/۹ درصد بیکار و ۸۱/۵ درصد شاغل بخش دولتی بوده‌اند و شاغلان بخش دآمداری، بازاری، کشاورزی و صنعتی هر کدام ۲/۱ درصد اشتغال را به خود اختصاص داده‌اند و سایر مشاغل ۶/۳ درصد افراد را به خود مشغول کرده است. به طور کلی وضعیت متغیرهای توصیفی نشان می‌دهد که نمونه مورد مطالعه از نظر ویژگی‌های مختلف دارای چارچوب خوبی است؛ چراکه آن‌ها مسلماً آگاهی بهتری نسبت به موضوع دارند و نتایج را می‌توان به کل جامعه با درصد اطمینان بیشتری تعمیم داد.

۵.۱. بررسی شاخص‌های حکمروایی

بررسی توصیفی شاخص‌های پژوهش نشان داد که شش شاخص حکمروایی در شهر اراک در وضعیت نامطلوبی قرار دارند؛ زیرا میانگین محاسبه شده برای شاخص‌ها پایین‌تر از دامنه ملاک (عدد ۳- متوسط) است. در بین شاخص‌های حکمروایی شهر اراک، شاخص اثربخشی و کارایی با میانگین ۲/۳۶ نسبت به سایر شاخص‌ها بیشترین میانگین را دارد. هرچند این شاخص نیز کمتر از حد متوسط است. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که در حالت کلی حکمروایی خوب شهری در شهر اراک وضعیت خیلی بدی دارد که با توجه به میانگین به دست آمده می‌توان این مطلب را تأیید کرد (جدول ۳).

جدول ۳- حکمروایی خوب شهری

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین	حکمروایی خوب شهری
۰/۲۴	۰/۴۹۴	۲/۰۴	مشارکت
۰/۲۱	۰/۵۰۲	۲/۳۶	اثربخشی و کارایی
۰/۲۹	۰/۶۳۰	۲/۱۶	ثبات سیاسی و مبارزه با فساد
۰/۳۷	۰/۶۹۹	۱/۸۶	دسترسی به اطلاعات
۰/۳۰	۰/۵۱۲	۱/۶۷	قانون‌مندی
۰/۳۱	۰/۵۹۰	۱/۹۰	عدالت اجتماعی
۰/۴۳	۰/۸۶۴	۲/۰۰	مجموع شاخص‌های حکمروایی خوب شهری

۲.۵. بررسی اثرگذاری شاخص‌های حکمروایی خوب شهری در تبیین میزان رضایتمندی شهروندان همان‌طور که در جدول (۴) مشاهده می‌شود، میزان همبستگی بین شاخص‌های شش‌گانه حکمروایی خوب شهری شامل مشارکت، کارآیی و اثربخشی، ثبات سیاسی و مبارزه با فساد، دسترسی به اطلاعات، قانون‌مندی و عدالت اجتماعی با رضایتمندی نهایی، برابر با ۰/۶۹۱ است که یک همبستگی مستقیم و نسبتاً شدید به شمار می‌آید؛ اما با این همه، شاخص‌های شش‌گانه بررسی شده در شهر اراک، مجموعاً توان تبیین ۴۷ درصد از تغییرات (واریانس) شاخص رضایتمندی از حکمروایی خوب شهری را دارا هستند و حدود ۵۳ درصد از تغییرات این شاخص توسط عوامل دیگر تبیین می‌شود.

جدول ۴- تبیین تغییرات متغیر وابسته میزان رضایت از حکمروایی خوب شهری از طریق شاخص‌های شش‌گانه

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

مدل	مقدار R	مقدار R مربع (به توان ۲)	R تعدیل شده	تخمین خطای انحراف استاندارد
۱	.۶۹۱	.۴۷۸	.۴۷۰	.۶۲۹

همان‌گونه که در جدول تحلیل واریانس مدل رگرسیونی (جدول ۵) مشخص است، میزان خطای آلفای (Sig) تحلیل واریانس مدل رگرسیونی کمتر از میزان خطای قابل قبول (۰/۰۵) و برابر با ۰/۰۰ است و این نشان از آن دارد که بین میزان رضایت از ابعاد شش‌گانه شاخص حکمروایی و رضایتمندی نهایی از حکمروایی خوب شهری در شهر اراک در سطح اطمینان بالای ۹۹ درصد رابطه‌ای معنادار وجود دارد.

جدول ۵- تحلیل واریانس مدل رگرسیونی بین میزان رضایت از حکمروایی خوب شهری و شاخص‌های شش‌گانه

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

مدل	مجموع مربعات	df	میانگین مربعات	مقدار F	Sig. (سطح معناداری)
رگرسیون	۱۳۶/۷۱۳	۶	۲۲/۷۸۵	۵۷/۵۴۵	.۰۰۰

ادامه جدول ۵

مدل	مجموع مربعات	df	میانگین مربعات	مقدار F	Sig. (سطح معناداری)
مقدار باقی مانده	۱۴۹/۲۷۷	۳۷۷	۰.۳۹۶۰		
کل	۲۸۵/۹۹۰	۳۸۳			

همان‌طور که در جدول ضرایب شاخص‌های مدل رگرسیون (جدول ۶) نیز ملاحظه می‌شود، میزان قدرت ابعاد شش‌گانه بررسی شده در تبیین رضایتمندی از حکمروایی خوب شهری یکسان و یک جهت نیست و همان‌گونه که ضریب استاندارد شده بتا نشان می‌دهد، بین ابعاد مشارکت، ثبات سیاسی و مبارزه با فساد، دسترسی به اطلاعات، قانون‌مندی و عدالت اجتماعی با رضایتمندی از حکمروایی خوب شهری رابطه مستقیم وجود دارد. در بین این ابعاد، بعد دسترسی به اطلاعات با ضریب -0.713 اثرگذاری و قدرت تبیین بیشتری نسبت به بقیه ابعاد بررسی شده در پیش‌بینی میزان رضایتمندی از حکمروایی دارد، هر چند که این مقدار اثرگذاری معکوس است. هر چند همبستگی مشاهده شده بین بعد اثربخشی و کارایی با رضایتمندی از حکمروایی خوب شهری در شهر اراک یک همبستگی بسیار جزئی است؛ اما همان‌طور که مشاهده می‌شود میزان خطای آلفای (Sig) به دست آمده برای این رابطه، بسیار بیشتر از میزان خطای قابل قبول (0.05)؛ یعنی برابر با میزان 0.081 است و این بدان معنا است که همبستگی مشاهده شده به هیچ وجه معنادار نبوده و قابل اعتنا و اعتماد نیست (جدول ۶).

جدول ۶- آماره‌های ضرایب مدل رگرسیونی متغیرهای مستقل (شاخص‌های شش‌گانه)

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

مدل	ضرایب غیراستاندارد		ضریب استاندارد	مقدار t	Sig (سطح معناداری)
	B	خطای انحراف استاندارد	بتا		
(ضریب ثابت)	-0.629	.۱۷۳		-3.647	.۰۰۰
مشارکت	.۲۶۵	.۰۸۳	.۱۵۱	۳/۱۸۷	.۰۰۲

ادامه جدول ۶

مدل	ضرایب غیراستاندارد		ضریب استاندارد	مقدار t	Sig (سطح معناداری)
	B	خطای انحراف استاندارد	بتا		
اثربخشی و کارآیی	.۱۴۹	.۰۸۵	.۰۸۷	۱/۷۵۰	.۰۸۱
ثبات سیاسی و مبارزه با فساد	.۶۲۱	.۰۸۹	.۴۵۳	۶/۹۵۲	.۰۰۰
دسترسی به اطلاعات	-۰/۸۸۱	.۰۹۲	-۰/۷۱۳	-۹/۵۶۴	.۰۰۰
قانون‌مندی	.۳۱۵	.۱۱۱	.۱۸۷	۲/۸۳۵	.۰۰۵
عدالت اجتماعی	.۷۹۴	.۰۸۳	.۵۴۲	۹/۵۱۲	.۰۰۰

۳.۵. بررسی تفاوت شاخص‌های حکمروایی خوب شهری در مناطق شهر اراک

جهت بررسی تفاوت معناداری بین مناطق شهر اراک از لحاظ حکمروایی خوب شهری از تحلیل واریانس یک‌طرفه (آزمون F) استفاده شده است. نتایج نشان داده است که در شاخص‌های اثربخشی و کارآیی، ثبات سیاسی و مبارزه با فساد، قانون‌مندی و عدالت اجتماعی بین مناطق بررسی شده، تفاوت معناداری وجود ندارد و همه مناطق در سطح مشابهی قرار دارند؛ اما تفاوت‌ها بین مناطق، در ۲ شاخص مشارکت و دسترسی به اطلاعات معنی‌دار بوده است. به عبارتی دیگر، حداقل میانگین یکی از مناطق مطالعه شده، متفاوت از دیگر مناطق در ۲ شاخص مذکور است. بنابراین، فرضیه صفر (H_0) تساوی میانگین حکمروایی خوب شهری شهروندان در ۲ شاخص مذکور رد شده است و فرضیه مخالف (H_1) پذیرفته شده است (جدول ۷).

جدول ۷- بررسی تفاوت شاخص‌های حکمروایی خوب شهری در مناطق شهر اراک با استفاده از تحلیل

واریانس

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

شاخص‌ها	واریانس	مجموع مربعات	df	میانگین مربعات	F	sig
مشارکت	بین‌گروهی	۳/۴۰۴	۴	۰/۸۵۱	۳/۵۸۱	۰/۰۰۷
	درون‌گروهی	۹۰/۰۶۶	۳۷۹	۰/۲۳۸		
	مجموع	۹۳/۴۷۰	۳۸۳			

ادامه جدول ۷

شاخص‌ها	واریانس	مجموع مربعات	df	میانگین مربعات	F	sig
اثربخشی و کارآیی	بین گروهی	۱/۷۷۸	۴	۰/۴۴۵	۱/۷۷۶	۰/۱۳۳
	درون گروهی	۹۴/۸۴۱	۳۷۹	۰/۲۵۰		
	مجموع	۹۶/۶۱۹	۳۸۳			
ثبات سیاسی و مبارزه با فساد	بین گروهی	۲/۵۱۶	۴	۰/۶۲۹	۱/۵۹۱	۰/۱۷۶
	درون گروهی	۱۴۹/۸۲۴	۳۷۹	۳۹۵		
	مجموع	۱۵۲/۳۴۰	۳۸۳			
دسترسی به اطلاعات	بین گروهی	۴/۹۰۰	۴	۱/۲۲۵	۲/۵۴۳	۰/۰۳۹
	درون گروهی	۱۸۲/۵۹۳	۳۷۹	۰/۴۸۲		
	مجموع	۱۸۷/۴۹۳	۳۸۳			
قانون‌مندی	بین گروهی	۱/۳۴۴	۴	۰/۳۳۶	۱/۲۸۵	۰/۲۷۵
	درون گروهی	۹۹/۰۷۹	۳۷۹	۰/۲۶۱		
	مجموع	۱۰۰/۴۲۴	۳۸۳			
عدالت اجتماعی	بین گروهی	۲/۱۳۹	۴	۰/۵۳۵	۱/۵۴۲	۰/۱۸۹
	درون گروهی	۱۳۱/۴۲۱	۳۷۹	۰/۳۴۷		
	مجموع	۱۳۳/۵۵۹	۳۸۳			

برای این‌که مشخص شود تفاوت‌ها در زمینه دو شاخص مشارکت و دسترسی به اطلاعات مربوط به کدام یک از مناطق است، از آزمون توکی^۱ استفاده شده است. در زمینه شاخص مشارکت، منطقه یک با میانگین رتبه‌ای ۱/۸۵ در طبقه اول و متفاوت از دیگر مناطق و خیلی ضعیف مشاهده می‌شود. در زمینه شاخص دسترسی به اطلاعات، منطقه یک با میانگین ۱/۶۶ در طبقه اول و خیلی ضعیف قرار گرفته و بقیه مناطق در طبقه دوم قرار دارند که وضعیتشان کمی بهتر است. بنابراین، در زمینه دو شاخص مذکور منطقه یک متفاوت است که البته تفاوت آن با مناطق دیگر چندان زیاد نیست؛ زیرا چهار منطقه دیگر نیز با توجه به میانگین محاسبه شده پایین‌تر از حد میانگین و ضعیف ارزیابی می‌شوند (جدول ۸). از جمله دلایلی که می‌تواند در این زمینه مؤثر باشد موقعیت جغرافیایی منطقه یک، پایین بودن سطح خدمات و تسهیلات، عملکرد مناسب مدیریت در زمینه دو شاخص مشارکت و دسترسی به اطلاعات و توزیع فضایی اشاره کرد.

1. Tukey

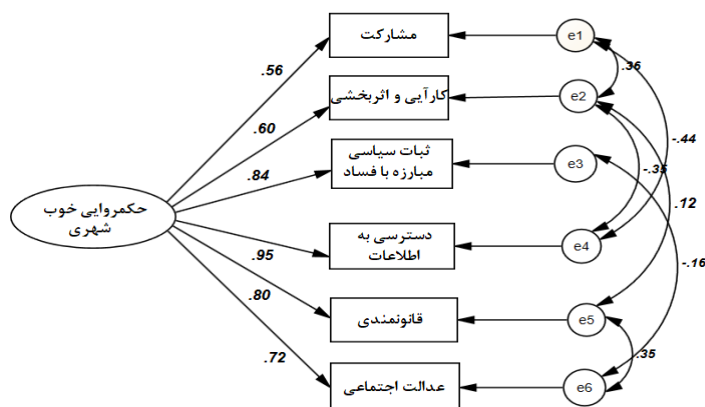
جدول ۸- طبقه‌بندی مناطق در گروه‌های همگن بر اساس شاخص‌های حکمروایی خوب شهری

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

معداداری طبقات در سطح	معداداری طبقات در سطح	تعداد	شاخص دسترسی به اطلاعات	معداداری طبقات در سطح		تعداد	شاخص مشارکت
				۰/۰۵	۰/۰۵		
۲	۱	۷۷	منطقه ۱	۱/۸۵	۷۴	منطقه ۱	
۱/۸۱		۷۹	منطقه ۲	۲/۰۸	۷۷	منطقه ۲	
۱/۸۸		۷۷	منطقه ۳	۲/۰۹۲	۷۹	منطقه ۳	
۱/۹۵		۷۷	منطقه ۴	۲/۰۹۹	۷۷	منطقه ۴	
۱/۹۷		۵۷	منطقه ۵	۲/۰۹۹	۷۷	منطقه ۵	

۵. ۴. مدل‌سازی معادلات ساختاری ارزیابی شاخص‌های حکمروایی خوب شهری

در ابتدا مدل اندازه‌گیری؛ یعنی تحلیل عاملی تأییدی و سنجش اعتبار مقیاس‌ها انجام شد. مدل تحلیل عاملی تأییدی (CFA) یک‌عاملی برای ایجاد و سنجش اعتبار مقیاس حکمروایی خوب شهری، به شرح شکل (۲) در محیط نرم‌افزار Amos Graphics ترسیم و مطالعه شد. شکل شماره (۳) نمودار مسیر مقیاس را بر اساس معرف‌ها یا متغیرهای مشاهده‌شده مربوط به آن همراه با برآوردهای استاندارد ضرایب مسیر رگرسیونی نشان می‌دهد.

شکل ۳- برآوردهای استاندارد مدل عاملی تأییدی برای سنجش مقیاس حکمروایی خوب شهری

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

1. Confirmatory Factor Analysis

جدول شماره (۸)، برآورد استاندارد ضرایب مسیر، همراه با نسبت بحرانی (C.R) خطای استاندارد (S.E) و سطح معنی‌داری (P-value) آن‌ها را نشان می‌دهد. همان‌طور که در جدول قابل مشاهده شده است، تمامی متغیرهای مشاهده‌شده ضرایب تأثیر رگرسیونی مثبت و معناداری با مقیاس خود دارند که بزرگی این ضرایب (تأثیرات عاملی) برای مقیاس حکمروایی در حد بسیار بالایی است. در این جدول، سطح معناداری برای بارهای عاملی یا ضرایب رگرسیونی استاندارد متغیر مشاهده شده e_1 گزارش نشده است. این امر به این دلیل است که این متغیر به ترتیب به عنوان متغیر مرجع (یا معرف نشان‌گر) برای متغیر پنهان حکمروایی خوب شهری در نظر گرفته شده است تا بدینوسیله بدون مقیاس بودن این متغیر پنهان و به عبارتی، بدون ریشه و واحد اندازه‌گیری بودن آن‌ها برطرف شود. به همین دلیل است که در دیاگرام‌های مسیر اولیه برای برآورد غیراستاندارد ضرایب و واریانس‌ها و کوواریانس‌ها (مدل‌های غیراستاندارد برای رعایت حجم زیاد گزارش نشده‌اند)، روی پیکان‌های مربوط به مسیرهای بین این متغیر مشاهده‌شده با متغیر پنهان مربوط مقادیر ۱ به عنوان ضرایب غیر استاندارد در نظر گرفته می‌شود تا مقیاس آن همان مقیاس متغیر مشاهده‌شده مربوط باشد. البته، معنی‌داری ضرایب این مسیرها نیز با توجه به مقادیر استاندارد آن‌ها و مقایسه با ضرایب معنی‌دار دیگر محرز است (جدول ۹).

جدول ۹- برآوردهای استاندارد و سطوح معناداری بار عاملی معرف‌های مشاهده‌شده بر مقیاس

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

حکمروایی خوب شهری				
متغیرها	وزن رگرسیونی	نسبت بحرانی	خطای استاندارد	سطح معناداری
مشارکت	۱/۰۰۰	--	--	--
کارآیی و اثربخشی	۱/۰۷۷	۰/۰۹۸	۱۱/۰۳۱	۰/۰۰
ثبات سیاسی و مبارزه با فساد	۱/۹۱۵	۰/۱۷۸	۱۰/۷۸۶	۰/۰۰
دسترسی به اطلاعات	۲/۳۹۶	۰/۲۲۱	۱۰/۸۲۴	۰/۰۰
قانون‌مندی	۱/۴۶۹	۰/۱۳۹	۱۰/۵۴۷	۰/۰۰
عدالت اجتماعی	۱/۵۳۳	۰/۱۵۴	۹/۹۵۳	۰/۰۰

آخرین بخش از خروجی‌های تحلیل مدل عاملی برای ارزیابی اعتبار مقیاس اندازه‌گیری، شاخص‌های برازش مدل است. جدول (۱۰) مقادیر برخی از مهم‌ترین شاخص‌های برازش مدل اندازه‌گیری حکمروایی خوب شهری را همراه با مقادیر معیار آن برای تصمیم‌گیری نشان می‌دهد. این شاخص‌ها معیارهایی برای تأیید مدل نظری تدوین شده با استفاده از داده‌های گردآوری شده هستند. در این جا بدون آن‌که به مفهوم ضمنی هر کدام از شاخص‌های فوق پرداخته شود، تنها به این نکته بسنده می‌شود که این شاخص‌ها در سه گروه شاخص‌های برازش مطلق (CMIN یا کای اسکوئر، RMR: ریشه دوم مربعات باقیمانده و GFI: شاخص نیکوی برازش)، شاخص‌های برازش تطبیقی (NFI: شاخص نرمال‌شده بتلر-بونت و CFI: برازش تطبیقی) و شاخص‌های برازش مقصد (PRATIO: نسبت صرفه‌جویی و RMSEA: ریشه میانگین مربعات خطای برآورد) تقسیم‌بندی می‌شوند. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود تمامی ۹ شاخص ذکرشده، اعتبار و برازش بسیار خوب مدل اندازه‌گیری را با داده‌های گردآوری شده تأیید می‌کنند.

جدول ۱۰- شاخص‌های برازش مدل اندازه‌گیری مقیاس حکمروایی خوب شهری

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

شاخص‌های برازش									مدل اندازه‌گیری
RMS E	PARTIO	CFI	NFI	GFI	RM R	Sig.	DF	CMI N	
۰/۰۰۵	۰/۲۰۰	۰/۹۰۵	۰/۹۹۸	۰/۹۹۰	۰/۰۰۲	۰/۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰	۲	۳۰۷/۰۴	حکروایی خوب شهری
۰/۰۰۵	۰/۱	۰/۸۰۹	۰/۸۰۹	۰/۸۰۹	۰/۰۰۲	۰/۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰	۱	۱	مقادیر معیار پیشنهادی

۶. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

بررسی مدیریت شهری امروزه از موضوعات مهم در راستای توسعه پایدار شهری است. در این زمینه بر الگوها و رویکردهای مختلفی تأکید شده است که رویکرد حکمروایی خوب شهری از مهم‌ترین این رویکردها است. استفاده از شاخص‌ها و چارچوب نظامند این رویکرد می‌تواند به توسعه شهری هر مکانی کمک کند. بر همین اساس بررسی هر شهر بر اساس این که در چه درجه‌ای از برخورداری از شاخص‌های حکمروایی قرار دارد می‌تواند به توسعه شهر و برنامه‌ریزی برای رشد و بهبود جایگاه این شاخص‌ها کمک کند. هدف تحقیق حاضر نیز بررسی وضعیت حکمروایی خوب شهری در شهر اراک است.

بررسی شاخص‌های حکمروایی خوب شهری در شهر اراک نشان می‌دهد که در مدیریت شهر اراک به این شاخص‌ها توجه‌ای نشده است؛ زیرا شش شاخص بررسی شده نه تنها در وضعیت خوبی بر اساس دیدگاه مردم قرار ندارند؛ بلکه پایین‌تر از حد متوسط و در شرایط ضعیف و خیلی ضعیف قرار دارند. شاخص اثربخشی و کارایی با میانگین $2/36$ نسبت به سایر شاخص‌ها بیشترین میانگین را دارد. هر چند این شاخص نیز کمتر از حد متوسط است. میانگین دیگر شاخص‌ها؛ یعنی مشارکت با $2/04$ ، ثبات سیاسی و مبارزه با فساد با $2/16$ ، دسترسی به اطلاعات با $1/86$ ، قانونمندی با $1/67$ ، عدالت اجتماعی با $1/90$ نیز این موضوع را تأیید می‌کنند. مجموع میانگین شاخص‌ها نیز برابر با 2 است.

بررسی وضعیت مناطق از نظر برخورداری از این شاخص‌ها بر اساس آزمون تحلیل واریانس نیز نشان داد که مناطق با همدیگر تفاوت ندارد (سطح معناداری بیشتر از $0/05$ بوده است). به جز در دو مورد مشارکت با میانگین رتبه‌ای $1/85$ و دسترسی به اطلاعات با میانگین $1/66$ که منطقه یک شهر اراک به نسبت چهار منطقه دیگر دارای شرایط بسیار ضعیفی در این شاخص‌ها است (سطح معناداری آزمون تحلیل واریانس نیز کمتر از $0/05$ بوده است). البته این موضوع دلیلی بر این نیست که دیگر مناطق شرایط مناسبی در این زمینه دارند؛ بلکه به نسبت منطقه یک کمی بهتر هستند.

با توجه به وضعیت موجود به نظر می‌رسد که عدم تأکید بر استفاده از این شاخص‌ها مسلماً می‌تواند به مدیریت شهر اراک صدمات جبران‌ناپذیری وارد کند. در حقیقت با توجه

به این‌که شاخص‌های حکمروایی درباره موضوع کمک به توسعه پایدار شهری و توسعه یکپارچه شهری متشکل از مردم و مدیران تأکید دارند، ادامه این روند نه تنها مشکلات مختلفی را در زمینه مشارکت مردم و تعاملات مختلف برای توسعه شهری به وجود می‌آورد؛ بلکه برنامه‌های گوناگون شهری نیز به جایگاه استاندارد و پایداری منجر نمی‌شوند. بنابراین، مدیران باید به کارگیری شاخص‌های حکمروایی و اهمیت دادن به آن را سرلوحه برنامه‌ریزی برای شهر اراک قرار دهند. به طور کلی، با توجه به نتیجه‌گیری پژوهش چند پیشنهاد می‌توان ارائه کرد. ۱- تعریف شاخص‌های حکمروایی خوب شهری در سیستم مدیریتی شهر اراک در سطوح و واحدهای مختلف. ۲- بررسی ضعف‌های مناطق مختلف با توجه به تفاوت‌های موجود که ممکن است در آینده در راستای توسعه شاخص‌های حکمروایی خوب شهری به وجود آید. ۳- تقویت زیرساخت‌های اجتماعی و فضایی برای اجرا و به کارگیری این شاخص‌ها در سیستم مدیریتی شهر اراک.

کتاب‌نامه

۱. ابراهیم زاده، ع. و اسدیان، م. (۱۳۹۲). تحلیل و ارزیابی میزان تحقق‌پذیری حکمروایی خوب شهری در ایران: موردشناسی، شهر کاشمر. نشریه جغرافیا و آمایش شهری-منطقه‌ای، ۶ (۲)، ۳۰-۱۷.
۲. اجزاء شکوهی، م.، رهنما، م. ر. و گوهری قاسم‌پور، ن. (۱۳۹۳). مطالعه تطبیقی شاخص‌های حکمروایی خوب شهری در کلان‌شهرهای ایران. مجموعه مقالات ششمین همایش ملی برنامه‌ریزی و مدیریت شهری، ۲۱ تا ۲۲ آبان (صص. ۱۴-۱). مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد.
۳. باغگلی، م. (۱۳۹۴). تحلیل وضعیت حکمروایی خوب شهری در مناطق دو و چهار شهر کرمان. (پایان‌نامه منتشرشده کارشناسی ارشد جغرافیا)، دانشگاه فردوسی مشهد، ایران.
۴. برک پور، ن. و اسدی، ا. (۱۳۸۸). مدیریت و حکمرانی شهری. تهران: دانشگاه هنر.
۵. تقوایی، ع. ا. و تاجدار، ر. (۱۳۸۸). درآمدی بر حکمروایی خوب شهری در رویکردی تحلیلی. مجله مدیریت شهری، ۲۳ (۱)، ۵۸-۴۵.

۶. حیدری، م. ر. (۱۳۹۲). سنجش عملکرد مدیریت شهری با تأکید بر شاخص‌های حکمروایی خوب شهری (نمونه موردی: شهر یزد). (پایان‌نامه منتشرشده کارشناسی ارشد جغرافیا)، دانشگاه یزد، ایران.
۷. رهنما، م. ر.، مافی، ع. و اسدی، ر. (۱۳۸۹). تحلیل جایگاه حکمروایی خوب شهری در مشهد با الگوی SWOT. *مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای*، ۱۵، ۱۹۷-۲۲۴.
۸. رهنمایی، م. ت. و کشاورز، م. (۱۳۸۹). بررسی الگوی حکمروایی خوب و نقش دولت در مدیریت و اداره امور شهرها در ایران. *مجله جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، ۱ (۱)، ۵۵-۲۳.
۹. سردارنیا، خ. (۱۳۸۸). اثر سرمایه اجتماعی بر حکمرانی خوب. *مجله سیاسی-اقتصادی*، ۲۶۰-۲۵۹، ۱۴۵-۱۳۲.
۱۰. قاسمی کفرودی، س. (۱۳۹۲). بررسی توسعه محله‌های شهری با تأکید بر الگوی حکمروایی خوب شهری (نمونه مورد مطالعه: منطقه ۱۹ شهرداری تهران). (پایان‌نامه منتشرنشده کارشناسی جغرافیا)، دانشگاه تربیت معلم تهران، ایران.
۱۱. کاظمیان، غ. ر. (۱۳۸۶). درآمدی بر الگوی حکمرانی شهری. *فصل‌نامه جستارهای شهرسازی*، ۱۹، ۵-۷.
۱۲. لاله‌پور، م. (۱۳۸۶). حکمرانی شهری و مدیریت شهری در کشورهای در حال توسعه. *فصل‌نامه جستارهای شهرسازی*، ۱۹، ۷۱-۶۰.
۱۳. مبارک، ا. و آذریپوند، ز. (۱۳۸۸). نگاهی به شاخص‌های حکمرانی خوب از منظر اسلام و تأثیر آن بر رشد اقتصادی. *فصل‌نامه اقتصاد اسلامی*، ۳۶، ۱۹۷-۲۰۸.
۱۴. مرکز آمار ایران. (۱۳۹۵). *سرشماری نفوس و مسکن*، ۱۳۹۵، تهران.
۱۵. ملک حسینی، ع. و کولائی، پ. (۱۳۹۵). بررسی حکمروایی خوب شهری، مجموعه مقالات دومین کنگره بین‌المللی علوم زمین و توسعه شهری، ۲۳ اردیبهشت، (صص. ۱۵-۱). تبریز: نشر کیان طرح دانش.
۱۶. میری، ع. (۱۳۷۷). حکمرانی خوب، سنگ بنای توسعه. تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس.
۱۷. یغفوری، ح.، اسکندری ثانی، م. و ارشد، ح. (۱۳۹۵). تحلیل جایگاه حکمروایی شایسته شهری و برنامه‌ریزی راهبردی آن (مطالعه موردی: شهر بیرجند). *مجله پژوهش‌های جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری*، ۴ (۳)، ۴۲۹-۴۱۱.

18. Banovetz, J. B. (2005). *Managing the modern city*. Chicago, Ill: Intl City County Management Assn.
19. Gani, A., & Duncan, R. (2007). Measuring good governance using time series data: Fiji Islands. *Journal of the Asia Pacific Economy*, 12(3), 367-385.
20. Kadago, J., Sandholz, S., & Hamhaber, J. (2010, September). *Good urban governance, actor's relations and paradigms: Lessons from Nairobi, Kenya, and Recife, Brazil*. Paper presented at the 46th ISOCARP Congress, Nairobi, Kenya.
21. Kaufmann, D., Léautier, F., & Mastruzzi, M. (2004). *Governance and the city: An empirical exploration into global determinants of urban performance*. Retrieved from <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/8285/wps3712.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
22. Morgan, T. M. (2003). *Environmental health*. Toronto, Canada: Wadsworth.
23. Roberts, S. M., Wright, S., & O'Neill, P. (2007). Good governance in the Pacific? Ambivalence and possibility. *Geoforum*, 38(5), 967-984.
24. Sadashiva, M. (2008). *Effects of civil society on urban planning and governance in Meysore*. (Unpublished doctoral dissertation), Technical University of Dortmund, Dortmund, Germany.
25. Sheng, Y. K. (2010). Good urban governance in Southeast Asia. *Journal of Environment and Urbanization ASIA*, 1(2), 131-147.
26. Stewart, K. (2006). Designing good urban governance indicators: the importance of citizen participation and its evaluation in Greater Vancouver. *Journal of Cities*, 23(3), 196-204.
27. Uddin, M. J., & Joya, L. (2007). Development through good governance: Lessons for developing countries. *Journal of Asian Affairs*, 29(3), 1-28.
28. Yousaf, M., Ihsan, F., & Ellahi, A. (2016). Exploring the impact of good governance on citizens' trust in Pakistan. *Government Information Quarterly*, 33(1), 200-209.